

УДК 101:316.3

А.В. Вербицька, студ.Науковий керівник: **В.А. Личковах**, д-р філос. наук, професор
Чернігівський державний технологічний університет, м. Чернігів, Україна**ВЧЕННЯ С.Б. КРИМСЬКОГО ПРО СОФІЙНІСТЬ ЛЮДСЬКОГО БУТТЯ
ЯК МЕТОДОЛОГІЧНА ОСНОВА СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ**

У статті узагальнено ідеї С. Кримського про сутність і смисл людського буття, викладені погляди на духовність особистості. Підкреслюється методологічна цінність концепції софійності як мудрого облаштування суспільного буття. Зроблено спробу провести паралель між ученням С. Кримського та основними принципами соціальної роботи.

Ключові слова: буття людини, духовність, софійність, людські якості, соціальна робота, методологічні принципи.

В статье обобщены идеи С. Крымского о сущности и смысле человеческого бытия, изложены взгляды на духовность личности. Подчеркивается методологическая ценность концепции софийности как мудрого устройства общественного бытия. Сделана попытка провести параллель между учением С. Крымского и основными принципами социальной работы.

Ключевые слова: бытие человека, духовность, софийность, человеческие качества, социальная работа, методологические принципы.

The article summarizes the ideas of S. Krymsky about the nature and meaning of human existence, expressed views on spirituality personality. Emphasized the methodological value of the concept Sophian as a wise arrangement of social life. An attempt to draw a parallel between S. Krymskoho teachings and main principles of social work.

Key words: human existence, spirituality, Sofynist, human qualities, social work, methodological principles.

Постановка проблеми. Сучасне життя багатогранне та динамічне. Цивілізаційні виклики, постійні життєві зміни, психологічні стреси ставлять нові вимоги до людини. В умовах перманентних суспільних трансформацій сучасна людина повинна вміти протистояти будь-яким труднощам на шляху оптимізації життя, долати перешкоди вдосконалення суспільства і самовдосконалення. А це вимагає від людини значних внутрішніх сил.

Не кожна людина в змозі сама визначити свій життєвий шлях, особливо в «епоху перемін», тому люди шукають світоглядні, ціннісні орієнтири, які б допомогли їм здійснити вибір, розставити соціальні та особистісні пріоритети. Проте сучасний соціум не завжди вказує істинний, індивідуально-орієнтований шлях: один неправильний крок – і можна опинитися «за межею». Тому тут особлива роль належить соціальній роботі, місія якої – виявити осіб, які «заблукали», допомогти їм знайти себе та повноцінно реалізуватися в суспільстві через «сродне буття».

Буття людини – складна й суперечлива універсалія. Цій категорії присвячено значний творчий доробок мислителів минулого та сучасності. Людське буття звичайно пов'язується з аксіосферою суспільства. Незважаючи на те, що чимало життєвих цінностей нівелюються в добу Постмодерну і Посткультури, розгляд сутності та сенсу людського буття набуває особливої актуальності в теорії та практиці соціальної роботи, яка ґрунтується на світоглядних і методологічних принципах онтології, аксіології, культурології, етики, естетики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дороговказом, що дозволяє зрозуміти основоположні засади людського буття, може слугувати безліч філософських, психологічних або художньо-естетичних концепцій. Та особливої уваги заслуговує вчення видатного українського філософа та культуролога С.Б. Кримського, зокрема його «софіологія». Цілісного та систематичного характеру вченню С.Б. Кримського про Софію та софійність надав В.А. Личковах, реконструювавши його в новітню софіологію на тлі української філософії етнокультури [9]. Цикл інтерв'ю Т. Чайки синтезовано включає філософсько-

культурологічні погляди С.Б. Кримського на різні сфери людського буття [8]. Пошуки Сергієм Кримським «осяйних смислів» на шляху «від запиту до заклику» розкрив відомий культуролог І. Мойсеїв [10]. Хоч науковий доробок сучасних українських учених висвітлює багато фундаментальних проблем творчості С.Б. Кримського, проте студювання деяких питань (наприклад, його софіологія) залишається недостатнім, зокрема у методологічному аспекті. Важливо екстраполувати ідеї С. Кримського на соціально-гуманітарні науки з погляду світоглядно-методологічного обґрунтування останніх. Таким чином, цілком доцільним є аналіз впливу вчення С.Б. Кримського на теорію і практику соціальної роботи.

Мета статті – окреслити ціннісні орієнтири буття людини за вченням С.Б. Кримського; наголосити на методологічному значенні концепції софійності як мудро облаштування життя, що дозволяє знижувати рівень девіацій у суспільстві, підкреслюючи роль соціальної роботи як софійного інституту.

Для реалізації окресленої мети поставлені такі **завдання**:

- 1) відзначити статус духовності у вченні про софійність людського буття С. Кримського, наголошуючи проблему втрати людських якостей у ситуаціях абсурду;
- 2) охарактеризувати софійні шляхи досягнення самоактуалізації особистості;
- 3) проаналізувати відзначений С. Кримським феномен національних архетипів та його вплив на зміст соціальної роботи;
- 4) розкрити методологічне значення принципів духовності з позицій софіології С. Кримського, підкреслюючи важливість їх врахування у соціальній роботі;
- 5) наголосити на актуальній та перспективній цінності концепції софійності С. Кримського для формування позитивного ставлення людини до життя, як мети соціальної роботи.

Виклад основного матеріалу. Півстоліття філософський шлях С.Б. Кримського розгортався, за його висловом, під сигнатурою Софії. Своїх учнів, слухачів, гостей Києва він невтомно приводив під склепіння Софії, щоб поділитися з ними не тільки вражаючими знаннями про знамениті мозаїки та фрески, але й правдивим любомудрієм – любов'ю до софійного започаткування життя, що "втримує нас у бутті та світі над прірвою небуття" [5, с. 411].

С.Б. Кримський був переконаний: людина гідна того, щоб жити з достатком – над-достатком добра, правди, краси. Тим більше актуальним саме для наших днів залишається гасло розвитку людяного в людині, приборкання ненависті, усвідомлення ненормальності зла й необхідності партнерства, солідарності, взаємності, яку ще Конфуцій вважав головною категорією людської духовності та безпосередньо людського буття. Актуальним сьогодні мислитель визначив дефіцит людських якостей як загрозу духовності людства [3].

Звичайно, ця проблема усвідомлена ним на філософському рівні. Відповідно в галузях освіти та соціальної роботи акценти завжди ставляться на духовному розвитку та вихованні особистості. Проте починати потрібно знизу: від усвідомлення кожною особою важливості формування власних духовних якостей. На індивідуальному рівні це завдання повинна допомогти вирішити соціальна робота. А успішність його вирішення залежить від бажання особистості та її прагнення до співпраці, взаємності.

У лекціях, які читав С.Б. Кримський своїм студентам, він неодноразово підкреслював, що сучасне життя настільки складне, що для того, щоб протистояти його викликам, потрібні значні духовні зусилля. Духовність характеризує шлях до самого себе, шлях, який людина проходить усе життя. Духовність, за Кримським, – це завжди ціннісне домобудівництво особистості. Це безкінечний шлях до формування свого внутрішнього світу, що дозволяє людині не залежати повністю від контексту, зовнішнього життя, тобто залишатися собі

тотожним, самоідентичним. Під духовністю він розумів не духовний розвиток суспільства загалом, а самобудову особистості, яка, зокрема, неможлива без самоаналізу, тобто погляду всередину себе, що потребує від людини особливої мужності [1].

Треба бути досить добре філософськи озброєним, щоб зуміти та захотіти заглянути в себе самого. Сучасна психологія стверджує, що тільки 5 % людей знають хоч щось про свою сутність. Християнство стоїть на тому, що тільки на Страшному суді люди дізнаються, хто вони насправді. Страх пізнати себе пов'язаний також із тим, що людина створена таким чином, що все негативне вона, як правило, приписує іншим людям, а не собі. Тому боїться побачити в собі те, чого абсолютно не очікує [5, с. 287, 289]. Свою потаємну сутність людина сприймає вороже, будь-що намагається сховатися від загрозливої істини: алкоголь, наркотики, ігроманія, суїцид – усе здається легшим, ніж заглиблення у власну сутність.

Прояви абсурду девіацій неодмінно викликають необхідність здійснення соціальної роботи. Але, як правило, до соціального працівника звертаються не тоді, коли проблема лише починає пускати корені, а тоді, коли вже приносить гнилі плоди. Отже, завданням соціального працівника стає не допустити, щоб в завуальованому абсурдному дозвіллі пройшло життя людини, яка так і не пізнала себе, не знайшла софійності власного буття.

С.Б. Кримський вважав, що самоактуалізована особистість, яка протистоїть зовнішній колективності, повинна знаходити колективність усередині самої себе. Найбільш ефективним у пошуках софійності й соціальності буття є феномен національних архетипів. У кожного представника нації є щонайменше три фундаментальні архетипи. Це символічна трійця: Дім-Поле-Храм [1]. «Дім» – святе докілья людини, в якому вона (як хазяїн оселі) займає чільне місце. Також «Дім» характеризує сімейні цінності, сердечне єднання, родинну захищеність, взаємність «рідноти» [10]. Символіка концепту «Поле» позначає життєвий топос людяності, зв'язок природи з хатнім столом, змістом харчування. «Поле» – не лише степ; це і ліс, і гори; це «поле життя» як джерело багатства; рідний край, батьківщина, коріння роду, «рідноти». «Храм» – це святині, які сповідує людина, вираз вищих сил, небесного заступництва за певну спільноту і «рідноту». Він поєднується з національною ідеєю та означає ідеологію софійного, освяченого мудрістю буття [7, с. 274].

Накладаючи цю тріаду на соціальну роботу, бачимо власне буття клієнта («Дім»), його оточення («Поле»), його духовність («Храм»). При роботі з клієнтом його ситуація розглядається комплексно: його сім'я, оточення – важливі фактори, від яких залежить внутрішній стан клієнта, а звідси впливає його поведінка, стиль і спосіб життя. Таким чином, у соціальній роботі повинно мати місце врахування екзистенціалів «життєвого світу» людини.

У цьому розумінні виходить, що є не тільки етнос як зовнішнє утворення; існує етнос і як внутрішнє утворення. Внутрішній етнос – те, що проходить крізь нашу особистість, і те, що є підставою наших колективних уявлень. Взагалі, ми живемо в такому світі, де важливо всі соціальні процеси переводити через свою внутрішню соціальність. Важливість такої внутрішньої соціальності має ще один бік. Вона має велике значення для розуміння сучасної ситуації боротьби Добра та Зла, яка зараз має ще й особистий відтінок. У наш час треба знати в самому собі ту частинку зла, проти якої ти борешся, а в супротивнику бачити ту частинку добра, за яку ти борешся. Ось тоді виникає конструктивний аспект боротьби [1]. Сергій Кримський зазначав, що Добро – не річ, яка знаходиться всередині нас, це те, що ми робимо постійно, воно є процесуальним [5, с. 290].

С. Кримський виділив два типи розумного пізнання: раціональне знання та софійну премудрість. «Знати так, як слід» – це знати, як суб'єкт є пізнаний Богом, тобто на шляху любові благодатного дотику до предмета знання [6, с. 156]. Концепція софійності сьогодні є дороговказом, що дає змогу зрозуміти ключові принципи духовності, уза-

гальненої раціональності та конструювання буття, побачити метаісторичні обрії культури та процеси перетворення історії на постісторію в новому тисячолітті [4]. На думку С. Кримського, архетип софійності має подвійне значення, бо з ним асоційована також ідея «онтологічного оптимізму», поза яким важко зрозуміти багато явищ розвитку українського менталітету [6, с. 171].

Для дослідження духовності, осягнення її софійної сутності Сергій Кримський виділяє філософські принципи:

– принцип екзистенційного крещендо. Виявляє погляд на течію людського життя як на рух до її кульмінації. Незважаючи на життєві труднощі і навіть усупереч їм, життєвий потенціал людини повинен зростати. Суть принципу – вихід за межі самого себе до верховної ідеальної мети [5, с. 291]. З погляду соціальної роботи цей принцип посідає провідне місце при роботі з людьми з функціональними обмеженнями, коли усупереч своїм вадам люди здатні досягати вершин;

– принцип третьої правди. Це деяке панорамне бачення життя згори, у світлі якого суть того, що з нами відбувається, розглядається в усій повноті. Позиція третьої правди має відношення до толерантності наших суджень і оцінок; судити та оцінювати будь-кого неможливо без широти контексту, без врахування третьої правди [5, с. 292-293]. Так, і в соціальній роботі при розгляді ситуації клієнта застосовується комплексний підхід. Соціальний працівник не має права засуджувати та давати власну суб'єктивну оцінку клієнтові. В суперечливих позиціях між соціальним працівником та клієнтом враховується лише об'єктивна інформація;

– багатоманітності цілей. Людина не повинна слідувати лише одній меті. Вона має ставити перед собою різноманітні цілі [5, с. 293]. Головне, щоб за такого підходу зберігалась цінність і смисл людського життя. Адже життя – це і є мета, але в жодному разі – не засіб її досягнення;

– принцип ненасильства. Будь-яке насильство є аморальним. Мораль – не силова боротьба. Не можна змішувати боротьбу та мораль [5, с. 294]. Соціальна робота також виступає проти насильства, здійснює його профілактику та допомагає долати його наслідки;

– принцип морального розуму. Розум сам по собі є великою силою. Розум потрібно поєднувати з етикою, тоді отримуємо розум, настояний на совісті [5, с. 297].

Застосовуючи ціннісні критерії філософії, софіології та етики до пізнання й оцінювання самого себе, С.Б. Кримський підкреслює таке:

– *Найголовніше* в житті – не лише знайти своє місце в бутті, корисне для інших людей, але й дати буттю проявитися через тебе. Для цього не обов'язково потрібні якісь великі творчі звершення або геройські акти. Досить найскромнішої турботи про те, що може бути пам'ятним.

– *Найбажаніше*, що вабить складністю свого здійснення, – це надія долучитися до таємних істин Духу, як і сама готовність не пропустити своєю підтримкою народження нових істин. Але при цьому істотно виразно усвідомлювати, що чуйність заслуговує не стільки на ідею, скільки на почуття. Бо вони найбільш специфічні для людини, в той час як мисленням можуть володіти й комп'ютерні системи, й галактичні суб'єкти, якщо вони існують. Ми не говоримо вже про те, що помилки почуттів небезпечніші за помилки думок.

– *Найгідніше* в світі – це рішучість і дієвість протистояння злу при дотриманні етичної установки, яка не дозволяє переоцінювати його силу та значення. З ворогами справедливості й інших соціальних цінностей покликане боротися суспільство. Але якщо від тебе особисто залежить оголосити когось персональним ворогом або вберегтися від пошуку подібних жертв, то краще не займатися пошуком персональних недругів.

– *Найважче* в житті – це не миритися з абсурдом і здійснювати софійний вибір у важливих життєвих ситуаціях.

– *Найдороще* в житті – це кохання, як героїчна жертвовність в ім'я ближнього [8].

Найбільше забезпечує особистісне зростання, за переконанням Сергія Кримського, служіння людям. Мається на увазі те служіння, яке робить життя людини частиною світової біографії Добра. Характерний у цьому відношенні новий іконічний образ Христа, що з'явився в одному з костюлів Варшави. Там зображена людина, яка несе на довгастих руках фігуру самого себе, віддаючи себе усім. Це ємний символ служіння людям. У повсякденному житті люди часто скаржаться на несприятливі обставини, на різноманітні труднощі. Але ж саме життя і є подоланням труднощів. Не треба лише зводити це подолання до боротьби, до силового протистояння тому, що нам заважає (якщо мова не йде про загрозу життю). І якщо від вас особисто залежить, оголосити когось своїм ворогом чи ні, – краще цього не робити. Бажано за всіх несприятливих обставин залишатися на позиціях «реалістичного оптимізму» і вірити, що за хмарами нас чекає «високе небо» [2].

Висновки. Таким чином, провідним орієнтиром сучасного людського буття у софіології С.Б. Кримського виступає духовність як саморозвиток та становлення особистості. Акіосфера сталого розвитку суспільства і внутрішня соціальність особистості неможливі без екзистенційної тріади «Дім-Поле-Храм», що характеризує власне особистість, її оточення та її духовність. Прояви абсурду, нівелювання софійності, як мудрого облаштування сучасного буття, призводить до втрати людських якостей та загострення проявів девіацій у суспільстві. Отже, посилюється роль соціальної роботи як інституту софійності, що покликаний попередити виникнення дисфункцій і ситуацій абсурду. Взаємозв'язок соціальної роботи та софіології набуває тому особливої актуальності та потребує подальшого наукового дослідження. Вчення про софійність людського буття може виконати тут методологічну і філософсько-світоглядну роль.

Список використаних джерел

1. *Кримський С. Б.* Архетипи української ментальності / С. Б. Кримський // Проблеми теорії ментальності / відпов. ред. М. В. Попович. – К. : Наукова думка, 2006. – С. 273-301.
2. *Кримський С.* Помилки почуттів небезпечніші за помилки думок [Електронний ресурс] / С. Кримський // День. – 2006. – № 89. – Режим доступу : <http://www.day.kiev.ua/uk/article/panorama-dnya/sergiy-krimskiy-pomilki-pochuttiv>.
3. *Кримський С.* Принципи духовності ХХІ століття [Електронний ресурс] / С. Кримський // День. – 2002. – № 21. – Режим доступу : <http://www.day.kiev.ua/article/cuspilstvo/sergiy-krimskiy-principi-duhovnosti-stolitnya>.
4. *Кримський С. Б.* Про Мистецтво жити [Електронний ресурс] / С. Б. Кримський. – Режим доступу : http://dialogs.org.ua/issue_full.php?m_id=10770.
5. *Кримський С.* Проблема дефіциту людських якостей як ніколи в наші дні актуальна [Електронний ресурс] / С. Кримський // День. – 2007. – № 23. – Режим доступу : <http://www.day.kiev.ua/uk/article/panorama-dnya/profesor-sergiy-krimskiy>.
6. *Кримський С. Б.* Софійні символи буття [Електронний ресурс] / С. Б. Кримський // Зб. наук.-публ. і філос. статей. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/naukma/2002_20/01_krymskyu_s.pdf.
7. *Крымский С. Б.* Мудрецы всегда в меньшинстве. (Статьи разных лет) / С. Б. Крымский ; сост. Д. С. Бурого. – К. : Издательский дом Дмитрия Бурого, 2012. – 400 с.
8. *Крымский С. Б.* Наш разговор длиною в жизнь. (Цикл интервью Т. А. Чайки) / С. Б. Крымский, Т. А. Чайка. – К. : Издательский дом Дмитрия Бурого, 2012. – 436 с.
9. *Личковах В. А.* Софіологія Сергія Кримського на тлі української філософії етнокультури / В. А. Личковах // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Вип. 95: Треті Всеукраїнські Кулішеві читання, присвячені пам'яті акад. С. Б. Кримського. – Чернігів, 2011.
10. *Мойсеїв І.* Ріднота і смисл: Вертикальна філософія / Ігор Мойсеїв. – К., 2012. – 308 с.